

Vlaanderen
is open ruimte

Onderzoeksagenda 2020-2025

Platform voor Plattelandsonderzoek

VLAAMSE
LAND
MAATSCHAPPIJ

VLM.be

Colofon

Samenstelling: Vlaamse Landmaatschappij

Auteurs: Simon Lox, Els Hofkens, Dirk Van Gijsegem

Wettelijk Depotnummer: D/2020/3241/099

Vlaamse Landmaatschappij, Koning Albert II-laan 15, 1210 Brussel

Voor meer informatie over het rapport kunt u contact opnemen met de auteur(s) van het rapport via info@vlm.be. U vindt onze rapporten terug op <https://www.vlm.be/nl/> en <https://www.vlaanderen.be/publicaties>.

Vermenigvuldiging en/of overname van gegevens zijn toegestaan mits de bron expliciet vermeld wordt: Platform voor Plattelandsonderzoek (2020), Onderzoeksagenda 2020-2025. Vlaamse Landmaatschappij, Brussel.

Graag vernemen we het als u naar dit rapport verwijst in een publicatie. Wij doen ons best om alle informatie, webpagina's en downloadbare documenten voor iedereen maximaal toegankelijk te maken. Als u echter toch problemen ondervindt om bepaalde gegevens te raadplegen, willen wij u hier graag bij helpen. U kunt steeds contact met ons opnemen via info@vlm.be.

INHOUD

Voorwoord.....	4
Inleiding	5
Traject Platform plattelandsonderzoek 2012-2019	5
Situering en doelstelling Platform voor plattelandsonderzoek anno 2020	6
Beleidskader	7
Rurale bio-economie	9
Landschapskwaliteit en -onderhoud	11
Leefbare en levendige dorpen.....	14
Referenties	16

VOORWOORD

In 2004 riep de Vlaamse Regering het plattelandsbeleid als nieuw beleidsveld in het leven. Met die keuze nam Vlaanderen een uitgesproken engagement tot een eigen Vlaams plattelandsbeleid dat verder gaat dan de Europese plattelandsverordening. Het was de start van een integraal plattelandsbeleid dat de afstemming van de vele sectorale invalshoeken op het platteland als inzet heeft. In 2012 werd er binnen dit kader het Platform voor Plattelandsonderzoek in leven geroepen. Het Platform heeft als doel kennisuitwisseling en -afstemming tussen onderzoek, evaluatie en beleid om zo het algemeen begrip van het platteland in al haar diversiteit te verdiepen.

Sinds het begin heeft het Platform een rijke samenwerking opgebouwd en een reeks nieuwe kritische inzichten opgeleverd, die hun doorwerking kennen in de beleidsvoering en het publieke debat. De Vlaamse Landmaatschappij gelooft dan ook dat onderzoek de basis is voor een doelgericht beleid, voor innovatie en voor een eerlijke en zelfbewuste overheid. Daarom engageert de VLM zich voor de verdere werking van dit Platform en voor het uitvoeren van plattelandsonderzoek.

De onderzoeksagenda is de uitkomst van een participatief proces en draagt zo het karakter van de VLM. Ze schetst de onderzoeksuitdagingen om het platteland in haar complexe en steeds evoluerende vorm te vatten. Met andere woorden: om de vinger aan de pols te houden. We hopen onze partners te inspireren en ze mee te engageren om met een open en frisse blik naar het platteland te kijken.

mei 2020

Toon Denys – gedelegeerd bestuurder

INLEIDING

TRAJECT PLATFORM PLATTELANDSONDERZOEK 2012-2019

In 2012 ging het Platform voor Plattelandsonderzoek van start. De aanleiding voor de oprichting van het Platform was de nood aan een kader voor het thematisch diverse wetenschappelijk onderzoek over het Vlaamse platteland. Aan de hand van dit wetenschappelijk kader kon eveneens het plattelandsbeleid verder onderbouwd worden. In de beleidsnota van de Minister voor Plattelandsbeleid (2012) werd het volgende opgetekend:

“Een Platform voor Plattelandsonderzoek brengt de Vlaamse overheid, de universiteiten, de onderzoeksinstellingen, de hogescholen en de praktijkcentra, rond de tafel om nauwer te gaan samenwerken. Deze samenwerking moet bijdragen tot een goede doorstroming van kennis en kunde tussen onderzoek, praktijk en de verschillende sectoren op het platteland. Het Platform voor Plattelandsonderzoek heeft als doel: de lange termijn onderzoeksthema’s te bepalen, de samenwerking en kennisuitwisseling tussen de verschillende onderzoeksinstellingen, overheid en betrokkenen te stimuleren, advies te geven over de uitbouw van onderzoekscentra en internationale samenwerking aan te moedigen.”

Deze algemene doelstellingen werden uitgewerkt door het Vlaams en buitenlands plattelandsgerelateerd onderzoek te inventariseren. Hiervoor werd aan de Platformleden gevraagd om hun lopende onderzoeken door te geven. De doelstelling was om die onderzoeken te analyseren, te synthetiseren en op regelmatige basis te rapporteren en zo relevant onderzoek te ontsluiten voor zowel beleid als praktijk. Op basis van de inventaris werden lacunes opgespoord en in een onderzoeksagenda geplaatst. Via Vlaams budget voor platteland, maar ook via thesissen en doctoraten werden de lacunes gedeeltelijk weggewerkt. Dit agenderingsproces, samen met de Platformbijeenvakkomsten, zorgde voor een wisselwerking tussen het wetenschappelijk onderzoek en het plattelandsbeleid.

De eerste ronde ‘bevraging en agendavorming’ levert in 2014 de initiële onderzoeksagenda op, gevolgd door een open oproep met een totaalbudget van 600.000 euro. Uit de indieners werden drie onderzoeken geselecteerd en gegund. De Platformleden werden uitgenodigd deel uit te maken van de Stuurgroep die de onderzoeken opvolgde. De drie onderzoeken werden uitgevoerd tussen 2014 en 2019:

- Het IMAGO-project ontwikkelde een methodiek die stakeholders helpt bij het bepalen van een actiegerichte strategie voor gebiedsgerichte plattelandsontwikkeling. Deze methodiek werd uitgetest in het OmIA-traject op een aantal concrete gebieden. (onderzoek uitgevoerd door ILVO, UGent (politieke wetenschappen) en de provincies Antwerpen en West-Vlaanderen)
- Om het Voerense landschap en de daaraan gekoppelde streekidentiteit te onderhouden, werden de mogelijkheden naar nieuwe samenwerkingen, landbouwmodellen en financiële instrumenten onderzocht. (onderzoek uitgevoerd door INBO, ILVO, VITO)
- Een derde project onderzocht de lage verhuisgeneigdheid van ouderen en de gevolgen inzake zorg en de woonmarkt in de focusgebieden de Westhoek en de Kempen. (onderzoek uitgevoerd door KULeuven, SumResearch en Atelier Romain)

In 2015 evalueerde de VLM de werking van het Platform. Die evaluatie bevestigde het belang van het Platform door het aanwezige engagement en de sterke behoefte tot samenwerking en afstemming binnen het plattelandsgerelateerd onderzoek in Vlaanderen. Uit de evaluatie bleek dat de aandacht voor verschillende beleidsdomeinen en -niveaus een factor van succes was voor de werking. De erkenning van het Platform als groeitraject, de goede doorstroming van kennis en kunde tussen de ruime groep van plattelandsactoren, en de positieve dynamiek die het Platform teweeg brengt, werden sterk geapprecieerd. Daarnaast moet er aandacht blijven voor interdisciplinair, actiegericht en participatief onderzoek dat inzichten geeft om generiek beleid om te zetten in merkbare terreinveranderingen op maat van de steeds evoluerende context van plattelandsregio's. Het prominenter koppelen van de onderzoeksagenda aan beleidsdoelstellingen is hierin een eerste stap. De evaluatie van 2015 was ook de start van een actualisatieproces van de onderzoeksagenda die in 2017 uitkwam.

In 2019 startte een tweede actualisatieproces. Op basis van de geformuleerde trends en beleidsthema's binnen de beleidsvisies van de Vlaamse regering over het plattelandsbeleid, werden een aantal discussiemomenten georganiseerd met het Platform. Het beleidskader werd meegegeven om een richting aan te geven en om de maatschappelijke noodzaak van bepaald onderzoek te duiden. Met de uitkomst van de discussiemomenten, aangevuld met een niet-limitatieve lijst van voorbeelden en recente literatuur, werd een onderzoekskader geschetst en daarin een aantal onderzoeksthema's gedefinieerd. Het onderzoekskader heeft als doelstelling de onderzoeksthema's in een maatschappelijk en academisch verhaal te plaatsen en hiermee het interdisciplinaire en geëngageerde karakter van plattelandsonderzoek te benadrukken. De onderzoeksthema's delen het onderzoekskader op in meer gedetailleerde onderdelen met een hoofdvraag en een aantal voorbeeldvragen per thema. Die vragen moeten onderzoekers en beleidsmakers inspireren om onderzoek te initiëren en bestaand onderzoek te kaderen in een groter geheel van plattelandsonderzoek.

SITUERING EN DOELSTELLING PLATFORM VOOR PLATTELANDSONDERZOEK ANNO 2020

Het Platform voor Plattelandsonderzoek verenigt academici actief op vlak van plattelandsonderzoek, beleidsonderzoekers uit verschillende beleidsdomeinen van de Vlaamse overheid en vertegenwoordigers uit de Vereniging van de Vlaamse Provincies (VVP) en de Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten (VVSG). Het Platform voor Plattelandsonderzoek vormt zo een unieke mogelijkheid voor interdisciplinaire kennisuitwisseling en netwerkvorming.

De opzet van het Platform voor Plattelandsonderzoek is kennisuitwisseling en -afstemming tussen onderzoek, evaluatie en beleid. Het Platform wil een transparante en directe doorstroming van kennis over het platteland tussen onderzoek en beleid onderhouden. Om uitwisseling en samenwerking mogelijk te maken, organiseert het Platform voor Plattelandsonderzoek bijeenkomsten, tracht ze plattelandsonderzoek te vertegenwoordigen in verschillende netwerken en actualiseert ze op regelmatige basis haar onderzoeksagenda.

Tijdens de Platformbijeenkomsten is er de mogelijkheid onderzoek voor te stellen en over plattelandsontwikkelingen op Vlaams, interregionaal en Europees niveau te reflecteren. Het Platform wil de aandacht vestigen op de complexiteit van het platteland als geheel van generieke vraagstukken met een diverse lokale vertaling in probleemstellingen naar gelang gebied, netwerk of gemeenschap. Grote maatschappelijke evoluties en uitdagingen zoals bestuurlijke en institutionele veranderingen, vergrijzing, digitalisering,

economische ontwikkeling, verstedelijking en klimaatsveranderingen, en hoe die zich uiten op het platteland, vormen een basis voor reflecties over dit complexe geheel. Thema's voor de bijeenkomsten worden bepaald door het beleid of door vragen van de onderzoekers zelf.

Via de onderzoeksagenda wil het Platform platteland positioneren als een volwaardig onderzoeksdomein en een beleidskader bieden voor onderzoek.

Door de onderzoeksthema's van de agenda te koppelen aan beleidsthema's wordt een actiegericht en communicatief programma mogelijk. De inhoudelijke beleidslijnen uit de Beleidsnota Omgeving 2019-2024 – deel Plattelandsbeleid zijn:

1. Innovatief en duurzaam ondernemerschap in een circulaire economie;
2. Landschapskwaliteit en -onderhoud.
3. Leefbare en levendige dorpen, verbonden met elkaar en met het platteland;

De onderzoeksagenda wil een informatiedrager zijn die relevante kennis integreert en een aantal kennisnoden aanduidt. Het Platform wil hiermee onderzoek inspireren dat het systemische en interdisciplinaire karakter van plattelandssituaties probeert te vatten, met aandacht voor het platteland als een specifieke socio-ecologische, politiek-economische en ruimtelijke context. De onderzoeksagenda tracht zo een basis te zijn voor kennisafstemming met andere beleidsdomeinen, onderzoeksgelateerde netwerken en partners, om transversale en interdisciplinaire inzichten rond onderzoeksthema's te ontwikkelen.

Het Platform wil het academisch engagement samenbrengen en, in een open dialoog met de samenleving de maatschappelijke meerwaarde van onderzoek in praktijk te brengen. De mogelijkheden en methoden van onderzoek zijn hierin veelvuldig: projecten inspireren, maatschappelijk mobiliseren, beleid evalueren, politieke verantwoording vragen, collectieve leertrajecten opstellen, participatieprocessen innoveren, toekomstverkenningen en scenarioanalyses (ruimtelijk) visualiseren, situatiebeschrijvingen nuanceren, ... Dit vraagt tevens om middelen voor nieuw onderzoek. De onderzoeksagenda wil zo de mogelijkheid scheppen om de beleidsthema's verder te onderbouwen en te implementeren.

BELEIDSKADER

Om de beleidslijnen uit de Beleidsnota Omgeving 2019-2024 voor een specifiek plattelandsbeleid nader toe te lichten en de interdisciplinariteit te duiden, wordt hier een kader geschetst met verwijzingen naar de beleidsnota's van de respectievelijke beleidsdomeinen.

“Naar analogie met het Vlaams stedenbeleid, heeft het Vlaamse platteland nood aan een specifiek en zichtbaar beleid zodat het kan voldoen aan specifieke uitdagingen. De uitdagingen van het platteland zijn interbestuurlijk en interdisciplinair. We versterken het platteland als diverse omgeving om te wonen, werken en ontspannen door te investeren in een kwalitatieve leefomgeving, sociale cohesie, leefbare dorpen, het landschap en de open ruimte, klimaat, en innovatie. Kennisontwikkeling en ervaringsuitwisseling tussen de beleidsmakers en andere actoren kunnen een antwoord bieden op de specifieke uitdagingen van het platteland.” (Beleidsnota Omgeving)

Innovatief en duurzaam ondernemerschap in een circulaire economie: In de Beleidsnota Omgeving staat de doelstelling om te werken aan een innovatief ondernemerschap zowel met als naast de landbouw, met een focus op samenwerking, circulariteit, voedsel en biomassa, verbonden met ruimtelijke ontwikkelingen en landschapskwaliteit. (p. 72) Eerder in de nota werd reeds het gebruik van een geoptimaliseerde biomassaketen

zonder ongewenste neveneffecten voor voedselproductie aangehaald (cfr. met een duidelijk afwegingskader voor de toepassingen), voor een regionale valorisatie van bos-, natuur- en landschapsbeheer in een circulaire economie. (p. 42) De Beleidsnota Landbouw vult aan met ondernemerschap en innovatie om te komen tot schaalverandering, hoogkwalitatieve producten met een hoge(re) toegevoegde waarde op basis van meer duurzame productiemethoden, gezonde en nieuwe voedingsproducten, landbouwverbreding, korte en circulaire ketenmodellen, stadslandbouw en productie voor de biogebaseerde economie (voeding én materialen). (p. 17)

Landschapskwaliteit en -onderhoud: Voor het versterken, inrichten en beheren van kwalitatieve open ruimte wordt in de Beleidsnota Omgeving sensibilisering en samenwerking als prioritair aangemerkt. Dit in relatie met de bebouwde omgeving en met een aantal nieuwe actoren en over bestuursgrenzen heen. Zo zal er bijvoorbeeld in samenwerking met het departement Landbouw & Visserij worden gewerkt aan biodiversiteit en zorg voor randen en andere landschapselementen. (p. 28, 65, 72) Ook de Beleidsnota Onroerend Erfgoed bevestigt dat landschap een transversaal en geïntegreerd thema is dat verder gaat dan louter het cultuurhistorische en ingezet moet worden in de belangrijke maatschappelijke uitdagingen zoals klimaatwijzigingen. (p.19)

Leefbare en levendige dorpen, verbonden met elkaar en met het platteland: Deze doelstelling in de Beleidsnota Omgeving wil een dorpenbeleid gericht op de principes van het Beleidsplan Ruimte Vlaanderen, dat de sociale cohesie versterkt. (p. 72) De Beleidsnota Mobiliteit en Openbare Werken wil daarbij een kostenefficiënt vervoer op maat in landelijke gebieden. (p. 34) Tot slot voegt de Beleidsnota Welzijn, Volksgezondheid, Gezin en Armoedebestrijding hier nog de kerndoelen aan toe om een kwalitatieve en toegankelijke zorg te voorzien die samenwerkend is en innovatie en digitalisering omarmt en die regeeringsbreed focust op armoedebestrijding. (p. 17)

RURALE BIO-ECONOMIE

De Interdepartementale Werkgroep Bio-Economie omschrijft bio-economie als volgt: *“De bio-economie omvat zowel de productie van hernieuwbare biologische hulpbronnen als het verwerken van die hulpbronnen en reststromen tot producten zoals voedsel, diervoeder, energie en andere (biogebaseerde) producten. Bio-economie omvat onder meer de volgende sectoren: landbouw, bosbouw, visserij, voedingsnijverheid, houtverwerkende sector, pulp en papierindustrie, milieutechnologische sector, bouw- en infrastructuursector, energiesector en industriële sectoren zoals de textielindustrie, de chemische industrie en tot slot de eindgebruiker/consument en de logistieke sector (recyclage en afvalophaling).”*

Zowel in Europees als Vlaams beleid wordt verder gezocht naar ontwikkelingsmogelijkheden voor een bio-economie die zich inpast binnen de duurzaamheidsvoorwaarden. Bio-economie kan een duurzaam en klimaatbewust alternatief zijn voor de fossiele economie door ze te vernieuwen en te vervangen met hoogwaardige producten uit biomassa, maar mag in deze doelstelling geen nieuwe problemen vormen voor bijvoorbeeld voedselzekerheid of ruimtelijke draagkracht en kwaliteit. Het FAO rapport van Dubois (et al, 2016), maar ook bijvoorbeeld Priefer (et al, 2017) beschrijven hoe de verschillende doelstellingen en randvoorwaarden beleidsmatig worden ingevuld. Ze duiden de beleidsprioriteiten die bepalen in welke mate en op welke termijn randvoorwaarden en productiemiddelen aangepast en ingezet worden om een biomassa-keten op te zetten. Dat zijn voornamelijk de beschikbaarheid van biomassa (afhankelijk van milieufactoren, legale kaders, beschikbare infrastructures, financiële middelen, voldoende arbeidskracht met de juiste kennis en kunde, etc.) en de middelen om een keten van oogst, transport, verwerking, afzet en hergebruik op te zetten.

Vanuit het plattelandsbeleid wordt gezocht naar strategische keuzes voor de manier waarop de bio-economie aan plattelandsontwikkeling kan bijdragen. Dit veronderstelt inzicht in de specificiteit van bovenstaande randvoorwaarden en productiefactoren op het platteland. Marsden en Farioli (2015) en Schmid (et al, 2012) en Pfau (et al, 2014) duiden hierin de nood om ruimtelijk en plaatsgebonden te onderzoeken, de ecologische capaciteiten prioritair te stellen en volgens een collectief leerproces lokale actoren en instellingen, alsook de connecties met meer stedelijke omgevingen te betrekken in een gezamenlijke strategievorming.

Specifieke aandacht gaat naar voedselproductie in de bio-economie. De uitdagingen voor het gehele voedselbeleid worden opgesteld in het kader van de EU FOOD 2030 strategie en omvat 4 thema's: circulariteit en inpuitefficiëntie, klimaat en duurzaamheid, innovatie en economie, voeding en gezondheid. De specifieke uitdagingen op vlak van landbouwonderzoek worden door het Platform voor Landbouwonderzoek van het departement Landbouw & Visserij behandeld.

Ontwikkelingsmogelijkheden en duurzaamheidsvoorwaarden	
Hoofdvraag	<p>Vanuit het plattelandsbeleid is er specifieke aandacht voor de kansen, drijfveren en samenwerkings- en participatiemogelijkheden van plattelandsactoren om deel te nemen aan projecten in de bio-economie. Daarvoor is in eerste plaats nog te weinig geweten via welke overlegstructuren de primaire sector mee vorm kan geven aan strategievorming rond bio-economie.</p> <p>Daarnaast is er nood aan een verdieping van de cascadeprincipes en andere duurzaamheidscriteria voor de sociale en ecologische capaciteiten van plattelandsgebieden en hun onderlinge relaties. Hieronder behoort onderzoek naar hoe bio-economie kan bijdragen aan een geïntegreerd circulair beheer van biomassa, aan een holistisch ecosysteemdenken in de primaire productie van biomassa en aan landschappelijke kwaliteit.</p>
Voorbeeldvragen	<ul style="list-style-type: none"> • Welke veranderingen in landgebruik zijn er nodig om een rendabel ontwikkelingsmodel mogelijk te maken? Kan er milieuwinst of biodiversiteit gecreëerd worden door de vraag naar nieuwe biomassa's? • Welke beleidsmaatregelen (landbouw, energie, materialen, landschap) ondersteunen of belemmeren ontwikkelingen in de bio-economie en omgekeerd? Wat is de rol van stedelijke samenlevingen en overheden in de planning van bio-economie op het platteland? • Hebben plattelandsactoren toegang tot de juiste data om een bio-economie project op te zetten? Kunnen burgerwetenschappen helpen innovaties uit bio-economie te introduceren op het platteland? Welke meerwaarde kunnen een circulair en collectief beheer en verwerking van biomassa creëren voor plattelandsactoren zoals land-, tuin- en bosbouwers ?

Duurzaam voedsel	
Hoofdvraag	<p>De combinatie van factoren als de Vlaamse multifunctionele ruimte, het maatschappelijk engagement rond voedsel met een stijgende vraag naar gezonde en korte keten producten, de innovaties in de landbouw in precisietechnieken en dataproductie, de transitie naar een duurzaam landbouwmodel en de aandacht voor milieu- en klimaatmaatregelen zetten een grote druk op de landbouw. Er is nood aan samenwerking en een gemeenschappelijk gedragen verantwoordelijkheid voor een kringlooplandbouw duurzame voedselproductie in een kwalitatieve open ruimte.</p> <p>Dit vraagt om analyses van de succes- en faalfactoren in de relaties tussen landbouwers en een groot scala aan andere maatschappelijke actoren, alsook in de structuren waarin kennis- en informatie-uitwisseling gebeurt. Ook verdere onderbouwing van organisatie- en verdienmodellen die zowel agrarisch als ecologisch renderen, zijn nodig. Hiervoor is er nog een te beperkt zicht op de kansen en drijfveren voor landbouwers en andere plattelandsactoren om te evolueren naar bijvoorbeeld korte keten verdienmodellen of naar bedrijfsverbreding met zorg, educatie, landschapsbeheer of toerisme en recreatie, zonder daarbij de eigenlijke landbouwproductie in het gedrang te brengen.</p>
Voorbeeldvragen	<ul style="list-style-type: none"> • Op welke manieren wordt de landbouwsector reeds vertegenwoordigd in de bestaande voedselstrategieën? Welke kansen, capaciteiten en drijfveren hebben landbouwers en andere plattelandsactoren om over te schakelen op nieuwe verdienmodellen en duurzamere handelsrelaties? • Speelt voedsel en landbouw een rol in lokale gemeenschaps- en identiteitsvorming? In welke mate kan sociale economie bijdragen aan de transitie naar duurzame landbouwmodellen? • Hoe kunnen de transities naar duurzame voedselproductie en de ontwikkeling van open ruimte elkaar ondersteunen? Welke rol spelen landschaps- en natuurbeheer in de bescherming van de landbouw tegen de klimaatsveranderingen?

LANDSCHAPSKWALITEIT EN -ONDERHOUD

Antrop en Van Eetvelde (2017), Rogge (et al, 2007) en Gulinck (et al, 2018) hebben landschap als onderwerp van onderzoek en beleid geanalyseerd en enkele uitdagingen beschreven:

Landschapsonderzoek integreert op alle schaalniveaus en in alle landschappelijke lagen globale vraagstukken over productiemiddelen, demografische evoluties, voedselzekerheid, klimaat-biodiversiteit-milieuproblematieken, etc. De impact op en de reacties van het landschap op de globale tendensen, zijn specifiek per gebied en betrekken alle ruimtelijke en maatschappelijke aspecten van landschappen. De relatie van de mens met landschappen omvat complexe interacties van individuele beeldvorming en perceptie, maatschappelijke symbolische waardering en functionele relaties zoals landbouw, recreatie, rust, berging en buffer en andere 'ecosysteemdiensten'. Functies en gebruiken die vandaag veelal als tegenstrijdig worden gepercipieerd, vinden in hetzelfde landschap plaats. Deze permanente interacties tussen landschappelijke structuren en ecosystemische processen (incl. menselijke activiteiten), brengen een heterogeniteit aan landschappen voort.

Het heterogene, meerschallige en meerlagige karakter van landschappen, maken ze tot een interdisciplinair en holistisch onderzoeksveld. Dit is ook één van de belangrijkste onderzoeksuitdagingen: om de perspectieven vanuit geografie, geschiedenis, landschapsecologie, historische ecologie, archeologie, omgevingspsychologie, landschapsarchitectuur, economie, ruimtelijke planning, urbanisme, landbouwstudies, etc. te combineren en landschappelijke vraagstukken holistisch en systemisch te analyseren. Er is nood aan een benadering van landschappen die de permanente interacties tussen mens en biofysische realiteit analyseert en samenbrengt tot het landschap als systeem van socio-ecologische interacties. Hierbij worden landschappen beschreven als het integrerend systeem van een heterogeniteit aan symboolwaarden, functionele relaties en ecologische interacties.

Bijzondere aandacht gaat uit naar hoe de relaties van verschillende landgebruikers landschappen vormen. Traditioneel is de landbouw bepalend voor het gebruik en onderhoud van het landschap en de open ruimte. Evoluties in de landbouw hebben dan ook een grote impact op het landschap. Naast deze 'traditionele relatie' evolueert het ruimtegebruik, zoals de aanhoudende versnippering en verharding door wonen en andere activiteiten, de sterke focus op natuurinrichting als klimaatbuffer en het recreatief gebruik van de open ruimte. Er ontstaan nieuwe landschappen en hybride landschappen die noch 'stad', noch 'platteland' zijn. Dit gaat samen met verschillende vormen van toerisme, nieuwe burgerengagements in landschapsbeheer, een veranderende beleidsvoering die zoekt naar interactie tussen ruimtelijk en sectoraal beleid, en andere maatschappelijke evoluties. De kwaliteit en het beheer van landschappen zijn dus afhankelijk van een groeiend aantal actoren en relaties. Bovendien hebben elk van de verschillende actoren een andere perceptie van landschap en landschapskwaliteit en bestaat hierin nog weinig gemeenschappelijk begrip. De nood is hoog om nieuwe verdien- en samenwerkingsmodellen voor de landbouw en het beheer van het landschap uit te bouwen, waar duurzame relaties uit voort komen die de verantwoordelijkheid voor het landschap en haar ecosysteemdiensten collectief dragen. Het uitgangspunt is een 'multi actor-landschaps'-benadering waar alle ruimtegebruikers zich aan het landschap relateren.

Landschapsidentiteit	
Hoofdvraag	<p>Onderzoek naar de identiteitswaarde die landschappen hebben, moet zich uitbreiden van een voornamelijk sectorale benadering zoals erfgoedwaarden, naar een benadering die de landschapspercepties van de verschillende professionelen, gebruikers en bewoners van het landschap op verschillende schaalniveaus kunnen vatten. Er is nood aan onderzoek naar de overeenkomsten en verschillen in kennis en informatie over het landschap bij de verschillende gebruikers, met focus op functionele relaties en op verschillende doelgroepen zoals nieuwe bewoners en jongeren. Dit omvat ook de toegankelijkheid van deze kennis en informatie en de 'leesbaarheid' van nieuwe landschappen.</p> <p>Een holistische, interdisciplinaire en gebiedsdekkende landschapskarakterisatie van Vlaanderen, zoals bepaald in de Europese Landschapsconventie, biedt een uitgangspunt en referentiekader voor beleid, ontwerp en monitoring, maar ontbreekt nog in Vlaanderen.</p>
Voorbeeldvragen	<ul style="list-style-type: none"> • Welke landschapsdiensten zijn bepalend voor de wijze waarop gebruikers/bewoners zich identificeren met het omringende landschap? Welke landschapselementen en –belevingen zijn bepalend voor een plaatsbewustzijn? Welke percepties delen verschillende landschapsgebruikers over het landschap? Hoe anders lezen bewoners, passanten en gebruikers het/hun landschap en waarom? Welk belang en betrokkenheid hechten nieuwe dorpsbewoners aan het omliggende landschap? Wat zijn collectieve bestemmingen en hoe relateren ze tot de landschappelijke beleving? • Hoe worden nieuwe landschappen beleefd t.o.v. landschappen met een grote continuïteit? Hoe staan burgers tegenover landschapsbeelden van de toekomst? Wat zijn de landschappelijke aanknopingspunten in stadslandschappen en in heel versnipperde landschappen? Welke erfgoedelementen en -structuren blijven in deze landschappen behouden?

Landschapsevoluties en landschapsfuncties	
Hoofdvraag	<p>Landschap is een heterogeen, meerschalgig en meerlagig systeem dat complex evolueert in interactie met de grote opgaven voor klimaat, landbouw, milieu, energie, wonen, gezondheid en economische ontwikkeling. Om een landschapsinclusieve benadering mogelijk te maken in die grote opgaven, is meer kennis nodig over de interacties tussen landschappen en maatschappelijke veranderingen.</p>
Voorbeeldvragen	<ul style="list-style-type: none"> • Welke impact hebben ontwikkelingen zoals nieuwe vormen van energieproductie, intensifiëring van de landbouw, voortschrijdende bebouwing en zonevreemde activiteiten en de groeiende nood aan rust, stilte, luwte en recreatie op het landschap? Hoe evolueren de historische relaties tussen dorpen en het omliggende (rurale) landschap? Wat is het effect van herbestemde hoeves, vertuining en zonevreemde activiteiten op landschapskwaliteit? • Welke impact hebben beleidsmaatregelen op vlak van klimaatadaptatie, groen-blauwe dooradering, ontharding en toeristische vermarkting op het landschap? Welke beleidsmaatregelen ondersteunen of verhinderen landschapsontwikkeling? Wat zijn goede voorbeelden van gemeentelijk beleid rond landschap? Welke rol kan landschap spelen voor de gezondheidszorg?

Landschapsbeheer en verdienmodellen landgebruik	
Hoofdvraag	<p>Het IPO gaf twee adviezen over het onderhoud van landschappelijke elementen, met als doelstelling om beheer- en samenwerkingsmodellen op te stellen die de diversiteit aan landschappen maatschappelijk en financieel valoriseren. De hoofdvraag is welke beheermodellen betekenisvol bijdragen aan de maatschappelijke en ecologische functies van landschappen en wat de gevolgen zijn van andere verdien- en beheermodellen op de landschappen en hun functies?</p>
Voorbeeldvragen	<ul style="list-style-type: none"> • Het valoriseren van landschapsbeheer via biomassaverwerking van houtkantbeheer is één van de mogelijke verdienmodellen. Wat zijn andere voorbeelden van alternatieve financieringsmodellen voor landschapsbeheer? Welke financiële ondersteuning kan plattelandstoerisme bieden aan landschapsbeheer? • Wat is het bestuurlijke belang van landschapsbeheer? Hoe kunnen vrijwilligerswerk, middenveldorganisaties, natuurverenigingen, bewoners, dorpsverenigingen, landbouwcoöperaties, groendiensten, overheden, etc. coalities vormen voor landschapsbeheer en voor het verbinden en verhogen van biodiversiteit en gerelateerde ecosysteemdiensten? • Welke drijfveren zetten landbouwers aan om landschapsbeheer te integreren in het bedrijfsmodel? Kunnen 'citizen science' projecten burgers activeren in landschapszorg? • Wat zijn de gevolgen van de fiscaliteit van federale regelgeving op hoe mensen hun eigen land gebruiken en met landschappen omgaan? Hoe evolueert het eigenaarschap en wat zijn de effecten op de landschapskwaliteit?

LEEFBARE EN LEVENDIGE DORPEN

Dorpen staan de laatste jaren in de kijker als onderzoeks- en ontwerpthema. Zie bijvoorbeeld het ontwerp onderzoek naar kernversterking in Vlaanderen in opdracht van het Departement Omgeving, de ontwikkelingsstrategie voor veerkrachtige dorpen van de provincie Antwerpen of het onderzoek naar de functies van bewonersoverlegorganisaties in opdracht van de Landelijke Vereniging voor Kleine Kernen (Nederland). In die onderzoeken komen vijf terugkerende en structurerende thema's naar voor: dorpsruimte, dorpshuizen, participatie, woonbeleid en mobiliteit. Er zijn voor die thema's een aantal evoluties zichtbaar: Maat ontwerpers (2017), Folke (et al, 2002), Martens en Devisch (2016) wijzen op een burgerschap van korte-termijn actiegerichte engagementen met een focus op de directe woonomgeving. Van den Bout (2002), Ryckewaert (2002), Tempels (2012), VITO (2019), De Meulder (et al, 1999) onderzoeken de verregaande verspreiding en decentralisering van wonen en voorzieningen, in een tijd dat dorpen niet meer bekeken kunnen worden als autonome elementen, maar als verbonden in regionale structuren en netwerken. Daarnaast gelden voor dorpen ook de algemene maatschappelijke trends zoals digitalisatie, demografische evoluties, bestuurlijke veranderingen en klimaatsveranderingen.

Voor het plattelandsbeleid is het noodzakelijk te weten hoe die thema's interageren en evolueren.

Dorpshuis	
Hoofdvraag	Een dorpshuis kan een centrale plaats zijn, maar ook een netwerk van verschillende lokalen. Het hoofddoel van een dorpshuis is een plek te geven aan de gemeenschappen, verenigingen, participatietrajecten, dorps evenementen, etc. om het dorpsleven te organiseren en te onderhouden. Er bestaan reeds vele dorps huizen. Voor een performant beleid is te weinig geweten van de manieren waarop dorps huizen, zowel als fysieke ruimte en als op vlak van programmatie, het sociaal weefsel van een dorp kunnen versterken. De praktijk vraagt naar voorbeeldprojecten van dorps huizen met een multifunctionele inrichting en een werking vanuit verschillende private en publieke actoren.
Voorbeeldvragen	<ul style="list-style-type: none"> • Wat is de gebruiksintensiteit van huidige dorps huizen? Wat is de functie van een dorpshuis in het netwerk van regionale diensten- en voorzieningscentra? • Creëert een multifunctioneel dorpshuis collectiviteitswinsten op vlak van administratie, economie, ruimtegebruik, welzijn en zorg? Welke samenwerkingsvormen tussen actoren uit de sociale en private sectoren bevorderen het succes van dergelijke lokale dienstehubs? Wat is het effect van een dorpshuis met dienstehub of mobipunt op de leefbaarheid van een dorp? Creëert dit mogelijkheden voor een verlengd waardig wonen van ouderen en sociaal zwakkeren op het platteland? • Hoe kan de architectuur van en de ruimtelijke inrichting rond een dorpshuis niet alleen bijdragen aan de functie van een dorpshuis maar ook aan de (ruimtelijke) kwaliteit van de dorpsruimte?

Dorpsparticipatie	
Hoofdvraag	Het onderzoek naar invloed van digitalisering, centralisering, individualisering en andere maatschappelijke tendensen op de verschillende soorten van engagement, burgerparticipatie en lokale verenigingen, ontbreekt nog voor Vlaanderen. De vormen van eigenaarschap en aspecten van dorpsidentiteit zijn nog grotendeels onbekend. Ook de rol van sociaal-cultureel werk in plattelandsgemeenten en hoe die zich anders kunnen organiseren dan in meer stedelijke omgevingen is een vraagstuk.
Voorbeeldvragen	<ul style="list-style-type: none"> • Hoe sterk zijn inwoners gehecht aan hun dorp? Hoe leeft het identiteitsdebat in de dorpen? Wat wordt gevat onder het dorpsleven? • Hoe participeren ouderen, jongeren en nieuwkomers in het dorpsleven? Wat zijn de mogelijkheden om de participatiegraad van de verschillende doelgroepen te verhogen? • Wat is het bestuurlijke en verenigende belang van groepen die oorspronkelijk het dorp vertegenwoordigden (landbouwers, gilden, kleinschalige handel, ...)? Welke functies vullen de bewonersgroepen in voor een dorpsgemeenschap? Welke nieuwe bewonersorganisaties ontstaan, wat zijn hun doelstellingen en hoe organiseren zij hun werking? Wat is het belang van sport en sportverenigingen als bindmiddel in plattelandsgemeenten?

Dorpsruimte	
Hoofdvraag	Onder dorpsruimte wordt het dorpsplein verstaan, maar ook het netwerk van meerdere gedecentraliseerde collectieve bestemmingen en de algemene publiek zichtbare ruimte zoals het omliggende landschap. Naast het ontwerp en de inrichting bepalen het engagement en de participatie van dorpsbewoners in de toe-eigening van een dorpsruimte mee hoe levendig een dorpsruimte is. Er is nood aan onderzoek naar de factoren die leiden tot leefbare en levendige dorpsruimten en wat de rol van een dorpsgemeenschap hierin is. Belangrijke onderzoeksaspecten zijn volgens Vanoutrive en Martens (2015) en Saavedra (et al, 2018) gedifferentieerde toegankelijkheid, sociale rechtvaardigheid en het potentieel van de 'commons'.
Voorbeeldvragen	<ul style="list-style-type: none"> • Welke voorbeelden bestaan er van dorpsruimten die in het omliggende landschap geïntegreerd zijn? Wat zijn de nieuwe maatschappelijke verwachtingen van publieke dorpsruimten? Hoe kunnen die ruimten toegeëigend worden door de gebruikers? • Welke impact hebben de nieuwe woonontwikkelingen (cfr. "appartementisering", etc.) op de beleving en gebruik van dorpsruimten? Wat is de impact van verdichting op dorpsruimten? Hoe kunnen dorpsruimten een luwte-, rust- en speelfunctie invullen? Hoe verhoudt zich dit met de effecten van leegstand (van kerken, pastorieën, hoeves, grote villa's, ...) op de beleving van dorpen en het platteland? Hoe draagt de individuele ontwikkeling bij aan de collectieve beleving en gebruik van het dorp? • Wat is het effect van collectieve ruimtes op een dorpsgemeenschap en omgekeerd? Welke eigendomsstatuten zijn gekend en toepasbaar in het onderhoud van publieke ruimten als gemeenschappelijk beheerd gemeengoed (ie. commons)? Wat zijn de effecten van een performant netwerk van trage wegen op de inrichting en het gebruik van de dorpsruimte?

REFERENTIES

- Allaert, K., Coppens, T., Van Acker, M. (2018). Opmaken van een ontwikkelingsstrategie in kader van de veerkracht van dorpen (Deel 1 & 2). Provincie Antwerpen.
- Antrop, M. (2017). Balancing heritage and innovation : the landscape perspectives. BULLETIN DE LA SOCIETE GEOGRAPHIQUE DE LIEGE, 69, 41–51.
- Antrop, M., Van Eetvelde, V. (2017): Landscape perspectives : the holistic nature of landscape, vol. 23., The Netherlands: Springer.
- De Block G., Lehrer N., Danneels K., Notteboom B. (2017). Metropolitan Landscapes? Grappling with the urban in landscape design. SPOOL, 5 (1), 81-94.
- De Meulder, B., Schreurs, J., Cock, A., & Notteboom, B. (1999). Sleutelen aan het Belgische Stadslandschap. Consumptie en territorium, OASE, (52), 78–113.
- De Moor, T., et al. (2018). De functies van bewonersoverlegorganisaties in een veranderende samenleving. Landelijke Vereniging voor Kleine Kernen.
- Devoldere, S. (2003). Parkeren op het dorpsplein: Nieuwe stedelijke referentiepunten in een (post)suburbaan landschap. Agora, (19, 3), 13-15.
- Dubois, O., Gomez San Juan, M., (2016). How sustainability is addressed in official bioeconomy strategies at international, national and regional levels – An overview. FAO
- EU SCAR (2012), Agricultural knowledge and innovation systems in transition – a reflection paper, Brussels.
- Gheysen, M., Van Daele, E. & Scheerlinck, K. (forthcoming 2019). Collective spaces in the peri-urban condition: opposing oppositions in All City/All Land. In: Reicher, C. & Kaiser, F. (eds.). Reclaiming Public Space Through Intercultural Dialogue.
- Gulinck, H., Marcheggiani, E., Verhoeve, A., Bomans, K., Dewaelheyns, V., Lerouge, F., Galli, A. (2018). The fourth regime of open space. Sustainability (Switzerland), 10 (7), 2143-2143.
- Interdepartementale werkgroep bio-economie, (2013). Bio-economie in Vlaanderen) Visie, strategie en aanzet tot actieplan van de Vlaamse overheid voor een duurzame en competitieve bio-economie in 2030.
- Loupa Ramos, I., Bianchi, P., Bernardo, F., & Van Eetvelde, V. (2019). What matters to people? : exploring contents of landscape identity at the local scale. LANDSCAPE RESEARCH, 44(3), 320–336.
- maat ontwerpers (2017). Ontwerpend onderzoek naar kernversterking in Vlaanderen. RuimteVlaanderen
- Marsden, T., Farioli, F., (2015). Natural powers: from the bio-economy to the eco-economy and sustainable place-making. Sustain Sci, 10, pp. 331-344.
- Martens, S., Devisch, O. (2016) Experimenten rond het publieke in een gewoon dorp. Verruimen, ruimte maken met maatschappelijk talent, Stichting Planologische Discussiedagen, p. 175-184.
- OVAM (2017). Aanbod en bestemming biomassa(rest)stromen voor de circulaire economie in Vlaanderen
- Pfau, S., Hagens, J., Dankbaar, B., Smits, A., (2014). Visions of Sustainability in Bioeconomy Research. Sustainability, 6, pp. 1222-1249.
- Priefer, O., Jörissen, J., Frör, O., (2017). Pathways to shape the bioeconomy. Resources, 6, 10.
- Rogge, E., Nevens, F., & Gulinck, H. (2007). Perception of rural landscapes in Flanders : looking beyond aesthetics. LANDSCAPE AND URBAN PLANNING, 82(4), 159–174.
- Rudbeck Jepsen, M., Kuemmerle, T., Müller, D., Erb, K., Verburg, P. H., Haberl, H., Vesterager, J. P., et al. (2015). Transitions in European land-management regimes between 1800 and 2010. LAND USE POLICY, 49, 53–64.
- Ryckewaert, M. (2002). De minimale rationaliteit van woonpatronen in Nevelstad Vlaanderen. Het land in de stad, OASE, (60), 49–62.

- Saavedra, B., et al (2018). Trage wegen als dienstige wegen? De rol van economische actoren bij het realiseren van commons. Pp. 209-229.
- Schmid, O., Padel, S., Levidow, L., (2012). The bio-economy concept and knowledge base in a public goods and farmer perspective. *Bio-based and Applied Economics (BAE)*, 1(1) pp. 47–63.
- Segers, Y., Van Molle, L. (Eds.) (2019). *Agricultural knowledge networks in rural Europe, 1700-2000*. Woodbridge and Rochester (NY): Boydell & Brewer.
- Steenbekkers, A., Vermeij, L., van Houwelingen, P. (2017). *Dorpsleven tussen stad en land: slotpublicatie sociale staat van het platteland*. Sociaal en cultureel planbureau.
- Tempels, B., Verbeek, T., Pisman, A., Allaert, G. (2012). *Verstedelijking in de open ruimte*. Steunpunt Ruimte en Wonen.
- Van Damme S., Leinfelder H., Uyttenhove P. (2013). Landscape as a Medium for Integration in Design Practice: The Case of Flanders, Belgium. *EUROPEAN PLANNING STUDIES*, 21 (8), 1128-1152.
- Vandekerckhove, B., Van Brussel, S., Lebrun, G., Gadeyne, E. , Zwerts, E. (2019), *Ruimtelijke ontwikkelingsmogelijkheden i.f.v. de knooppuntwaarde en het voorzieningenniveau aan de kust en de Westhoek*, uitgevoerd in opdracht van het Vlaams Planbureau voor Omgeving
- Van den Bout, J., & Ziegler, F. (2002). Landelijk wonen, ofwel het landschap bewoond. *Het land in de stad*, OASE, (60), 63–76.
- VITO, Common Ground. (2019). *Monetarisieren van de impact van urban sprawl in Vlaanderen*.
- Vervoort, P., D’Haese, S., Van Acker, R., (2018). *Meer bewegen door ruimtelijk beleid: analyse van ‘walkability’ in Vlaanderen*. Plandag2018
- Zuhail Demir, Vlaams minister van Justitie en Handhaving, Omgeving, Energie en Toerisme (2019). *Beleidsnota 2019-2024 Omgeving*.
- Hilde Crevits, viceminister-president van de Vlaamse Regering en Vlaams minister van Economie, Innovatie, Werk, Sociale economie en Landbouw (2019). *Beleidsnota 2019-2024 Landbouw en Visserij*.
- Matthias Diependaele, Vlaams minister van Financiën en Begroting, Wonen en Onroerend Erfgoed (2019). *Beleidsnota 2019-2024 Onroerend Erfgoed*.
- Wouter Beke, Vlaams minister van Welzijn, Volksgezondheid, Gezin en Armoedebestrijding (2019). *Beleidsnota 2019-2024 Welzijn, Volksgezondheid, Gezin en Armoedebestrijding*.
- Lydia Peeters, Vlaams minister van Mobiliteit en Openbare Werken (2019). *Beleidsnota 2019-2024 Mobiliteit en Openbare Werken*.

Hartelijk dank aan de leden en plaatsvervangende leden van het Platform voor Plattelandsonderzoek om zo actief mee te werken aan de opmaak van deze onderzoeksagenda. Jullie bijdragen en reflecties waren bijzonder waardevol.

Elke Vanempten (ILVO), Francis Turkelboom (INBO), Anne Gobin (VITO), Hans Leinfelder (KUL), Tessa Avermaete (KUL), Liesbet Vranken (KUL), Lieve Vanderstraeten (KUL), Annie Hondeghem (KUL), Maarten Loopmans (KUL), Annelies Staessen (UG), Joris Voets (UG), Veerle Van Eetvelde (UG), Frank Nevens (UG), Lieven Janssens (UA), Ilse Loots (UA), Tom Coppens (UA), Sarah Martens (UH), Ann Pisman (Dep. Omgeving), Oda Walpot (BWMSTR), Wim Winderickx (Dep. EWI), Dieter Vanhee (KUL), Marc De Bie (Ag. Onroerend Erfgoed), Isabelle Magnus (Dep. Landbouw&Visserij), Lieselotte Schoeters (Dep. Landbouw&Visserij), Dieter Hoet (VVSG), Wouter Brouns (VVP), Annelies Van Caenegem (UG), Nathalie Dumarey (VVSG), Hilde Schelfaut (ABB), Jolien Vanschoenwinkel (KUL), Bram Van Haelter (UG), Saskia Wanner (INBO), Mertijn Moeyerson (KUL), Yves Schoonjans (KUL), Jan Bastiaens (Ag. Onroerend Erfgoed), Davy Froyen (VVP)

Ook de hulp van de collega's binnen VLM is niet te onderschatten, ook aan hen een dankjewel.

Sirka Ludtke, Nadine Vervaet, Wouter Deventer, Goele Vercammen, Lotte Celis, Paul De Ligne, Peter Vleugels, Els Hofkens, Dirk Van Gijsegem

VLAAMSE
LAND
MAATSCHAPPIJ

Vlaanderen
is open ruimte